

РОЗДІЛ XI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.9:338.439

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.10>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Андрейченко С.С.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри морського
та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0002-1063-3210*

Андрейченко С.С. Міжнародно-правові інструменти підтримки продовольчої безпеки України у контексті збройного конфлікту.

Міжнародно-правові інструменти підтримки продовольчої безпеки України в умовах збройного конфлікту є критично важливими для подолання наслідків війни, що загрожують як національній, так і глобальній продовольчій стабільності. Проте їх застосування ускладнене недостатньою координацією, обмеженням фінансуванням та екологічними викликами, зокрема деградацією земель.

У статті здійснено комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки України, з акцентом на екологічне відновлення земель у контексті війни. Основними джерелами регулювання є норми міжнародного гуманітарного права, зокрема стаття 54 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, Резолюція Ради Безпеки ООН 2417 (2018), а також програми ФАО та ЮНЕП, які підтримують розмінування, рекультивацію та гуманітарні поставки. Однак правові прогалини у реалізації репарацій за екологічну шкоду та обмежений доступ до окупованих територій створюють перешкоди для ефективного застосування цих інструментів.

Особлива увага приділяється порівняльному аналізу міжнародних ініціатив, таких як Чорноморська зернова угода, та їх впливу на стабілізацію глобальних продовольчих ринків.

Окремо аналізується екологічне відновлення земель, зокрема через біоремедіацію та ревайлдинг, які сприяють поверненню родючості ґрунтів і стійкості до кліматичних змін. В Україні забруднення земель важкими металами та вибухівкою на площі понад 174 тис. га вимагає системного підходу до рекультивації.

Пропонуються напрями вдосконалення міжнародного та національного регулювання, зокрема створення міжнародного фонду репарацій, посилення програм розмінування, впровадження органічного землеробства та ревайлдингу, а також відновлення ініціатив на кшталт Чорноморської зернової угоди. Підкреслюється необхідність гармонізації української стратегії екологічної безпеки до 2030 року з європейськими стандартами для забезпечення сталого аграрного розвитку.

Висновки роботи акцентують на важливості інтеграції міжнародно-правових інструментів із практичними механізмами для забезпечення продовольчої безпеки та екологічного відновлення, що сприятиме не лише відбудові України, а й глобальній стабільності продовольчих ланцюгів.

Ключові слова: продовольча безпека, збройний конфлікт, екологічні стандарти, екологічне відновлення, рекультивація земель, біоремедіація, ревайлдинг, міжнародні договори, міжнародні організації, міжнародне співробітництво.

Andreichenko S.S. International legal instruments for supporting Ukraine's food security in the context of armed conflict.

International legal instruments for supporting Ukraine's food security in the context of armed conflict are critically important for addressing the consequences of war, which threaten both national and global food stability. However, their implementation is hindered by insufficient coordination, limited funding, and environmental challenges, particularly land degradation.

The article provides a comprehensive analysis of international legal mechanisms aimed at ensuring Ukraine's food security, with a focus on ecological land restoration in wartime conditions. The primary sources of regulation include norms of international humanitarian law, notably Article 54 of the First Additional Protocol to the Geneva Conventions, UN Security Council Resolution 2417 (2018), and programs by FAO and UNEP that support demining, land reclamation, and humanitarian supplies. Nevertheless, legal gaps in enforcing reparations for environmental damage and restricted access to occupied territories pose obstacles to the effective application of these instruments.

Special attention is given to a comparative analysis of international initiatives, such as the Black Sea Grain Initiative, and their impact on stabilizing global food markets.

The article separately examines ecological land restoration, particularly through bioremediation and rewilding, which contribute to restoring soil fertility and enhancing resilience to climate change. In Ukraine, contamination of over 174,000 hectares of land with heavy metals and explosives necessitates a systematic approach to reclamation.

Proposals are made to improve international and national regulatory frameworks, including the establishment of an international reparations fund, strengthening demining programs, promoting organic farming and rewilding, and reviving initiatives similar to the Black Sea Grain Initiative. The need to align Ukraine's environmental safety strategy through 2030 with European standards to ensure sustainable agricultural development is emphasized.

The study's conclusions underscore the importance of integrating international legal instruments with practical mechanisms to secure food security and ecological restoration, contributing not only to Ukraine's recovery but also to global food supply chain stability.

Key words: food security, armed conflict, ecological standards, ecological restoration, land reclamation, bioremediation, rewilding, international agreements, international organizations, international cooperation.

Постановка проблеми. Збройний конфлікт в Україні спричинив серйозні виклики для продовольчої безпеки країни та світу. Руїнування сільськогосподарської інфраструктури, мінування земель, забруднення ґрунтів важкими металами та вибухівкою, а також окупація значних територій призвели до скорочення посівних площ на понад 20% і загрожують глобальній продовольчій стабільності. Особливо гострою є проблема екологічної деградації земель: за оцінками, понад 174 тис. га сільськогосподарських угідь зазнали забруднення, що унеможливує їх використання без комплексного відновлення.

Міжнародне право, зокрема норми міжнародного гуманітарного права (МГП), прав людини та екологічних конвенцій, встановлює чіткі зобов'язання щодо захисту продовольчої безпеки та довкілля під час конфліктів. Проте практична імплементація цих норм в умовах війни в Україні стикається з низкою перешкод: недостатнім фінансуванням, триваючим мінуванням, обмеженим доступом до окупованих територій та браком скоординованих механізмів репарації екологічної шкоди. Проблема полягає в необхідності інтеграції міжнародно-правових інструментів із практичними програмами відновлення, з акцентом на екологічну рекультивуацію земель, для забезпечення довгострокової продовольчої безпеки України та виконання міжнародних зобов'язань. Відсутність комплексного підходу до вирішення цих питань загрожують поглибленням продовольчої кризи та екологічних наслідків, що потребує негайного аналізу та розробки ефективних стратегій.

Мета дослідження – комплексний аналіз міжнародно-правових інструментів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки України в умовах збройного конфлікту, з особливим акцентом на механізми екологічного відновлення земель, та розробка пропозицій щодо вдосконалення їх застосування для забезпечення сталого аграрного розвитку, захисту довкілля та реалізації права на достатній рівень харчування.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика міжнародно-правового регулювання продовольчої безпеки та екологічного відновлення земель у контексті збройних конфліктів є пред-

метом уваги численних наукових досліджень у сфері міжнародного права, екологічного права та аграрної політики. Значний внесок у розробку цієї теми зробили як українські, так і зарубіжні вчені Ю.М. Капіца, О.В. Задорожній, І.І. Коваленко, В.О. Лозинський, О.М. Гнатів, а також К. Вейр, Д. Дженсен, С. Лонерган, які співпрацюють із Програмою ООН з довкілля (ЮНЕП). Водночас, комплексний аналіз інтеграції міжнародно-правових інструментів із практичними механізмами екологічного відновлення земель в Україні залишається недостатньо розробленим, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне право чітко регулює захист продовольчої безпеки під час конфліктів, розглядаючи її як фундаментальне право людини. Стаття 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права проголошує право на достатній рівень харчування, яке держави зобов'язані реалізовувати навіть у воєнний час. У контексті збройних конфліктів ключову роль відіграє Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року.

Згідно зі ст. 54 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, сторони конфлікту заборонено атакувати, руйнувати чи вилучати об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, включаючи сільськогосподарські поля, запаси їжі та водні ресурси [1]. Аналогічні положення містяться в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, де навмисне спричинення голоду визнається воєнним злочином. Резолюція Ради Безпеки ООН 2417 (2018) [2] стає віхою в цьому регулюванні: вона вперше пов'язала збройні конфлікти з продовольчою невпевненістю, засудила використання голоду як методу ведення війни та зобов'язала держави звітувати про порушення.

Ці норми створюють основу для міжнародної відповідальності: агресор несе обов'язок щодо репарацій, а спільнота – щодо гуманітарної допомоги. У випадку України вони застосовуються для захисту аграрних земель від мінування та забруднення, що безпосередньо впливає на продовольчу безпеку.

У контексті російсько-української війни міжнародна спільнота активізувала низку інструментів, адаптованих до української реальності. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, зокрема ES-11/1 (2022) та ES-11/6 (2023), вимагають негайного припинення агресії та захисту цивільної інфраструктури, включаючи сільськогосподарську [3, с. 87–89]. Резолюція 2573 (2021) доповнює 2417, фокусуючись на захисті харчових ланцюгів постачання.

Ключовим був Чорноморський зерновий коридор (2022–2023), ініційований за посередництва ООН, Туреччини та Росії, який дозволив експорт понад 30 млн тонн зерна, запобігши глобальній кризі [4]. Хоча ініціатива завершилася, її правова основа – принцип свободи судноплавства за Конвенцією ООН з морського права (1982) – продовжує слугувати моделлю для подібних угод.

Організації ООН, такі як Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО) та Всесвітня продовольча програма (ВПП), реалізують програми на основі цих норм. ФАО, наприклад, у своєму Плані екстреної допомоги та раннього відновлення на 2025–2026 роки (бюджет 150 млн дол. США) підтримує понад 500 тис. осіб у відновленні сільськогосподарських угідь, забезпеченні насінням та технікою [5]. Спільно з ВПП ФАО проводить операції з розмінування, перетворюючи мінні поля на родючі землі.

Т. Кортукіна зауважує, що Європейський Союз через Акт про солідарність з Україною надає правову основу для імпорту українського зерна без тарифів, посилюючи продовольчу стабільність [6].

Ми вбачаємо, що відродження Чорноморської зернової ініціативи (ЧЗІ) або створення її розширеної версії – «Чорноморського коридору продовольчої безпеки 2.0» – для безпечного морського експорту зерна з портів Одеса, Чорноморськ та Південний, забезпечить реалізацію продовольчої безпеки для багатьох регіонів світу. Це дозволить експортувати 30-40 млн тонн зерна щорічно, стабілізуючи глобальні ціни та запобігаючи голоду для 400 млн людей, залежних від українського зерна [7]. Розширення включає альтернативні маршрути (зернові коридори через Дунай та залізницю) та інтеграцію з «солідарними шляхами» ЄС для уникнення блокад [8].

Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш називає ЧЗІ «маяком надії» для глобальної продовольчої безпеки, наголошуючи на необхідності її відродження для стабілізації ринків [9]. Дослідники оцінюють ЧЗІ як інструмент кризового менеджменту, що запобіг загостренню голоду, і рекомендують розширення на торгівлю добривами та альтернативні порти. Експерти UNCTAD зазначають, що нова угода повинна включати експорт добрив для зменшення тиску на ринки, де

50+ країн залежать від українського зерна [10]. Науковці також підкреслюють, що без таких ініціатив війна посилить харчову невпевненість, пов'язану з кліматичними змінами [11, р. 12].

Екологічне відновлення земель є критичним для довгострокової продовольчої безпеки, оскільки війна спричинила забруднення ґрунтів важкими металами, пестицидами та вибухівкою на площі понад 174 тис. га. Міжнародне право зобов'язує до репарації екологічної шкоди: стаття 55 Першого Додаткового протоколу забороняє методи ведення війни, що спричиняють тривалу шкоду довкіллю, а Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р. та Паризька угода 2015 р. вимагають відновлення екосистем.

Програма ООН з довкілля відіграє провідну роль: її Попередній огляд екологічного впливу конфлікту в Україні задокументував шкоду та запропонував план відновлення, включаючи моніторинг забруднення та рекультивацію. На Конференції з відновлення України 2025 року в Римі ЮНЕП акцентувала на сталій інфраструктурі та екологічній реставрації, залучивши 1,5 млрд євро від донорів [12]. Проект ЮНЕП з оцінки шкоди 2023 р. охоплює розмінування та біоремедіацію – природні методи очищення ґрунтів за допомогою рослин.

ФАО інтегрує екологічні аспекти в аграрне відновлення: програми рекультивації включають впровадження органічного землеробства та ревайлдинг (природне відновлення) покинутих земель, що поєднує продовольчу безпеку з біорізноманіттям [13]. Швеція та ПРООН надають об'єднання для аналізу пошкоджених ґрунтів, сприяючи точній реставрації.

Пропозиція щодо розробки національної стратегії післявоєнного відновлення аграрного сектору України ґрунтується на необхідності переходу від традиційної монокультурної моделі до стійкої, децентралізованої системи, яка враховує наслідки війни, кліматичні ризики та вимоги європейської інтеграції. Стратегія повинна охоплювати чотири етапи: термінове відновлення (розмінування та базова інфраструктура), короткострокові заходи (підтримка дрібних ферм), середньострокові (впровадження органічних практик) та довгострокові (інтеграція в глобальний ринок з акцентом на кліматичну адаптацію). Ключовим елементом є поєднання органічного землеробства (використання натуральних методів для покращення родючості ґрунтів) з ревайлдингом (природне відновлення екосистем на деградованих землях), що дозволить підвищити стійкість до посух, повеней та ерозії, прогнозованих моделями кліматичних змін.

Ці ініціативи спираються на Резолюцію Генасамблеї ООН ES-11/4 (2022), яка визнає екологічну шкоду воєнним злочином та закликає до міжнародного фонду репарацій.

Незважаючи на прогрес, виклики залишаються: неповне розмінування (лише 20% забруднених земель очищено), брак фінансування (потрібно 56 млрд дол. на екологічне відновлення) та тривала окупація. Перспективи пов'язані з інтеграцією екологічних стандартів у післявоєнну відбудову: Стратегія екологічної безпеки України до 2030 року, узгоджена з ЄС, може стати основою для зеленого відновлення. Міжнародний трибунал щодо агресії проти України може забезпечити правову відповідальність за екологічні злочини.

Міжнародно-правові інструменти, від МГП до резолюцій ООН та програм ФАО/ЮНЕП, надають міцну основу для підтримки продовольчої безпеки України. Особливий акцент на екологічному відновленні земель не лише поверне родючість чорноземів, а й забезпечить сталу аграрну модель, стійку до кліматичних змін. Глобальна солідарність – ключ до перемоги над голодом і деградацією, перетворюючи руйнування на можливість для зеленого відродження. Лише спільними зусиллями ми зможемо реалізувати право на їжу для українців та світу.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що збройний конфлікт в Україні, розпочатий у 2022 році, створив серйозні загрози продовольчій безпеці, спричинивши руйнування сільськогосподарської інфраструктури, окупацію значних територій та екологічну деградацію земель. Міжнародно-правові інструменти, включаючи норми міжнародного гуманітарного права, права людини та екологічних конвенцій, створюють міцну основу для захисту продовольчих ресурсів і відновлення довкілля. Особливе значення має екологічне відновлення земель, яке є ключовим для повернення родючості ґрунтів і забезпечення сталого аграрного розвитку. Механізми, такі як програми розмінування, біоремедіація та рекультивація, відіграють вирішальну роль у подоланні наслідків забруднення сільськогосподарських угідь.

Попри наявність ефективних міжнародних ініціатив, таких як програми ООН та двосторонні угоди, реалізація цих механізмів стикається з викликами: обмеженим фінансуванням, триваючим мінуванням та складнощами доступу до окупованих територій. Для подолання цих перешкод необхідна тісніша координація між державами, міжнародними організаціями та донорами, а також посилення правової відповідальності за екологічні та продовольчі злочини.

Ми можемо запропонувати наступні кроки: по-перше, розробити механізм фінансування відновлення земель, який базуватиметься на принципі відповідальності агресора, із залученням коштів через міжнародні судові інституції; по-друге, збільшити фінансування та технічну підтримку операцій з розмінування, залучаючи міжнародних партнерів для прискорення очищення сільськогосподарських угідь; по-третє, впровадити масштабні програми використання природних методів очищення ґрунтів; по-четверте, розробити національну стратегію післявоєнного відновлення аграрного сектору, яка поєднуватиме органічне землеробство та ревайлдінг для підвищення стійкості до кліматичних змін; по-п'яте, відновити та розширити ініціативи, подібні до Чорноморської зернової угоди, для забезпечення стабільного експорту українського зерна та запобігання глобальній продовольчій кризі, та створити міжнародну платформу для моніторингу екологічної шкоди та прогресу відновлення земель, із регулярним звітуванням перед ООН та донорами.

Ці заходи, реалізовані в рамках міжнародної співпраці, сприятимуть не лише відновленню продовольчої безпеки України, але й створенню моделі сталого аграрного розвитку, яка може бути прикладом для інших країн, що постраждали від конфліктів. Глобальна солідарність і чітке виконання міжнародних зобов'язань є ключовими для перетворення викликів війни на можливості для зеленого відродження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.10.2025).
2. Resolution 2417 (2018), 24 May 2018. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/2417\(2018\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2417(2018)) (дата звернення: 13.10.2025).
3. Тополевський Р. Механізми ООН з документування міжнародних злочинів Російської Федерації проти України. *Право України*. 2024. № 10. С. 80–95.
4. «Зернова ініціатива»: відправлено перший в 2023 році мільйон тонн української агропродукції. Міністерство інфраструктури України, 13 січня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zernova-initsiatyva-vidpravleno-pershyi-v-2023-rotsi-milion-tonn-ukrainskoi-agroproduksii> (дата звернення: 13.10.2025).
5. ФАО виділить на допомогу українським фермерам 150 млн доларів США, – Комітет з питань аграрної та земельної політики. Прес-служба Апарату Верховної Ради України, 08 травня 2025. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/261875.html (дата звернення: 13.10.2025).
6. Kortukova T. International legal framework for the protection of global food security. *Foreign trade: economics, finance, law*. 2023. № 129. P. 16–27.
7. The Black Sea Grain Initiative: What was achieved? Why was it important? URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/achievements> (дата звернення: 14.10.2025).
8. Ukrainian grain exports explained – Consilium. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained> (дата звернення: 14.10.2025).
9. Black Sea grain exports deal ‘a beacon of hope’ amid Ukraine war - Guterres. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/07/112306> (дата звернення: 13.10.2025).
10. Black Sea Initiative. URL: <https://unctad.org/global-crisis/black-sea-initiative> (дата звернення: 14.10.2025).
11. Hassen T.B., Bilali ElH. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? *Foods*. 2022. Vol. 11(15). № 2301. 17 p.
12. Підсумки Конференції з відновлення України – URC2025. Посольство України в Італійській Республіці, в Республіці Мальта та в Республіці Сан Марино (за сумісництвом), 14 липня 2025 року. URL: <https://italy.mfa.gov.ua/news/pidsumki-konferenciyi-z-vidnovlennya-ukrayini-urc2025> (дата звернення: 13.10.2025).
13. ФАО та Європейський Союз розпочинають третій грантовий цикл, спрямований на підвищення стійкості українських фермерів. Державний Аграрний Реєстр, 16.12.2024. URL: <https://www.dar.gov.ua/news-list/fao-ta-ievropeyskiy-soyuz-rozpochinayut-tretyi-grantoviy-cikl-spryamovaniy-na-pidvishchennya-stiykosti-ukrayinskih-fermeriv> (дата звернення: 13.10.2025).